

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNVİERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

SONA SƏBƏDDİN QIZI MƏHƏRRƏMOVA

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASI
İLƏ ƏLAQƏLƏRİ (1991-2011-Cİ İLLƏR)**

İxtisas: 5502.01 – Ümumi tarix

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim
olunmuş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2013

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universiteti “Avropa və Amerika ölkələrinin yeni və müasir tarixi” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Əməkdar elm xadimi,
Dövlət Mükafatı Laureatı,
AMEA-nın müxbir üzvü,

Y.M.Mahmudov

Rəsmi opponentlər:

Tarix üzrə elmlər doktoru, professor
Tarix üzrə elmlər doktoru, professor

Z.M.Həsənalıyev
M.S.Həsənov

Aparıcı müəssisə: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının “Tarix” kafedrası

Müdafiə “_11_” _01_ 2014-cü il saat “_”-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının 22 fevral 2013-cü il tarixli 95 sayılı əmri ilə Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində yaradılmış tarix elmlər doktoru və tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.161 Dissertasiya Şurasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ-1148, Bakı şəhəri, Z. Xəlilov küçəsi-23, Bakı Dövlət Universitetinin Tarix fakültəsi

Dissertasiya işi ilə Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “_” _ 2013-cü ildə göndərilmişdir.

**Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
tarix üzrə elmlər doktoru, professor:**

R. C. Süleymanov

I. DISSERTASIYANIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Problemin aktuallığı. XX əsrin sonlarında dünyanın siyasi xəritəsində və geosiyasətində ciddi dəyişikliklər baş verdi. “Soyuq müharibə”nin başa çatması, SSRİ-nin süqutu və sosializm sisteminin dağılması ayrı-ayrı ölkələrin xarici siyasətinə və beynəlxalq əlaqələrinə də böyük təsir göstərmiş oldu. Bu kardinal dəyişikliklərin gedişində 1991-ci il oktyabrın 18-də öz dövlət müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan Respublikası həm dövlətçilik tarixinin, həm də diplomatiya tarixinin yeni mərhələsinə qədəm qoydu. Yeni yaranmış müstəqil respublikanın müstəqil xarici əlaqələri quruldu və ölkənin dünyaya inteqrasiyasıya olunması başlandı. Avropa dövlətləri içərisində Azərbaycanın müstəqilliyini ilk tanıyan dövlətlərdən biri – Almaniya Federativ Respublikası (AFR) oldu: Almaniya 1992-ci il yanvarın 12-də Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyini tanıdı, iki ölkə arasında diplomatik münasibətlərin əsası qoyuldu¹.

Azərbaycan-AFR əlaqələrinin araşdırılmasının elmi aktuallığı ilk növbədə iki dövlət arasında siyasi və iqtisadi, həmçinin mədəni əlaqələrin qurulmasını zəruri edən amillərlə izah olunur. Bu əlaqələrin qurulması və inkişafı zərurəti qarşılıqlı olub həm Azərbaycan Respublikasının, həm də AFR-in xarici siyasət prioritetlərindəndir. Belə ki, 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa edən Azərbaycanın qarşısında çox vacib vəzifələr dururdu. Yeni müstəqillik qazanmış ölkədə xarici siyasəti hüquqi dövlət quruculuğu ilə paralel aparmaq ölkənin milli dövlətçilik maraqlarına və ərazi bütövlüyünə xələl gətirmədən, Azərbaycanın beynəlxalq və regional təşkilatlarda təmsil olunmasına şərait yaratmaq, digər dövlətlərlə bərabər-hüquqlu əməkdaşlıq əlaqələri qurmaq lazım idi. Azərbaycanın AFR-lə əlaqələri, İkinci Dünya müharibəsindən sonra dünyaya inteqrasiya olunmaq üçün böyük tarixi yol keçmiş Almanyanın təcrübəsi baxımından da əhəmiyyətlidir. AFR demokratik islahatların uğurla həyata keçirilməsi və iki fərqli ictimai sistemin transformasiyası təcrübəsinə də malikdir.

Nəhayət, AFR 1990-cı illərin əvvəllərindən etibarən həm Avropa İttifaqında, həm də NATO-da aparıcı dövlətlərdən biri olmaqla, Azərbaycanın avroatlantikaya inteqrasiya proseslərində iştirakına yardımçı ola biləcək dövlətdir. Azərbaycanın Almaniya ilə hərtərəfli

¹ Bax: Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Tarix Arxiv İdarəsi (AR XİN-nin TAI): f. 28, siy.11, 1992. Almaniya Federativ Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinə NOTA. №154. Bakı şəhəri, 20 fevral 1992-ci il, s.1

əlaqələr qurması, onun Qafqazda strateji tərəfdaşına çevrilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. Digər tərəfdən, Azərbaycanın milli təhlükəsizliyinə əsas təhdid olan Ermənistanın hərbi təcavüzü şəraitində respublikanın beynəlxalq aləmdə iri dövlətlərin, o cümlədən Almaniyanın dəstəyinə ehtiyacı var. 1995-ci il mayın 9-da Moskvada AFR kansleri H.Kolla görüşündə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin də qeyd etdiyi kimi, “Azərbaycanın haqq işinin müdafiəsində Almaniya kimi böyük dövlətlərin dəstəyinə ehtiyacımız var” idi.¹ SSRİ-nin dağılması ilə təkcə siyasi deyil, həm də iqtisadi problemlərlə üzləşmiş Azərbaycana iqtisadiyyatın dirçəldilməsi üçün xarici sərmayə, o cümlədən nəhəng iqtisadi məkan olan, innovativ və beynəlxalq rəqabət qabiliyyətli müəssisələri, ixtisaslı işçiləri, beynəlxalq səviyyədə tanınmış təhsil sistemi, güclü infrastrukturunu ilə seçilən, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş AFR-in iqtisadi imkanları və investisiyaları gərəkli idi.²

AFR ilə mədəni əlaqələrin qurulub, inkişaf etdirilməsi də Azərbaycanın xarici əlaqələrinin vacib istiqamətlərindən biridir. Avropada azərbaycanlıların ən çox yaşadığı ölkələrdən birinin Almaniya olması faktı, bu ölkədə Azərbaycan diasporunun fəaliyyəti də iki ölkənin mədəni əlaqələri üçün böyük stimuldur.

Azərbaycan-AFR əlaqələrinin qurulması və inkişafı, təkcə müstəqil Azərbaycan dövləti üçün deyil, birləşmiş Almaniya üçün də əhəmiyyətlidir. Baxmayaraq ki, birləşdikdən sonrakı ilk illərdə AFR daha çox öz daxili problemləri ilə məşğul idi və bu problemlərin həlli Avropa inteqrasiyası ilə paralel gedirdi. Zəngin təbii sərvətlərə və geosiyasi əhəmiyyətə malik olan Azərbaycan Qafqaz bölgəsində, eləcə də bütün Avrasiya məkanında Avropa İttifaqı üçün tərəfdaş ölkədir və belə tərəfdaşlığa nail olmaq Avropanın hər bir ölkəsi üçün, o cümlədən Avropa

¹ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin AFR Kansleri Helmut Kol ilə görüşü. AzərTAc. “Azərbaycan” qəz., Bakı, 1995, 13 may

² Германия. Факты. Ведомство печати и информации федеративного правительства. Федеративной Республике Германия – 50 лет. Франкфурт-на-Майне: Изд-во Societäts-Verlag, 1999, 512 c; Facts about Germany. Frankfurt-Main, in collaboration with German Federal Foreign Office Berlin, Societäts-Verlag, 2006, 184 p; Peter Hintereder und Martin Orth. Starker Wirtschaftsstandort im globalen Markt. [www.tatsachen-ueber-deutschland.de/de/ekonomi/main-content-06...Ekonomi](http://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/de/ekonomi/main-content-06...); Starker Branche in Industrie und Dienstleistung. [www.tatsachen-ueber-deutschland.de/de/ekonomi/main-content-06...Ekonomi](http://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/de/ekonomi/main-content-06...); Zur Verfügung. Wie jedem Jahr gibt das Statistische Bundesamt zu diesem frühen Zeitpunkt einen ersten Überblick über vorläufige Ergebnisse der Volkswirtschaftlichen Gesamtrechnungen des gerade abgelaufenen Jahres / www.vgrdl.de; www.destatis.de;

İttifaqının aparıcı dövlətlərindən olan Almaniya üçün də arzuolunandır. Azərbaycan iqtisadiyyatına sərmayə qoymaq da AFR üçün vacib məqamlardan biridir. Almaniya şirkətlərinin “Əsrin müqaviləsi”ndə iştirak etməməsinə baxmayaraq, onlarda Azərbaycan iqtisadiyyatına sərmayə qoyuluşunun rentabelli olmasına əminlik çox tez formalaşdı. “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanmasından cəmi bir il sonra – 1995-ci ildə “Azərbaycan Respublikası və AFR arasında münasibətlərin əsasları haqqında” Birgə Bəyanatın imzalanması¹ Azərbaycan-AFR iqtisadi əlaqələrinin sürətlə inkişafı üçün geniş imkanların yaranması ilə nəticələndi.

Beləliklə, araşdırdığımız elmi problemin aktuallığı Azərbaycan-AFR əlaqələrinin inkişafının böyük əhəmiyyəti ilə sıx bağlı olub, hər iki dövlətin beynəlxalq əlaqələri, siyasi, iqtisadi və mədəni əməkdaşlıq tarixinin araşdırılması zərurətindən irəli gəlir. Dissertasiya işində Azərbaycan-AFR əlaqələrinin qurulması şərtlərinin, iki dövlət arasındakı əməkdaşlığın başlıca istiqamətlərinin, bu əməkdaşlığın Azərbaycanın Avropaya integrasiyasında rolu və yerinin, həmçinin Azərbaycanın və Almaniyanın siyasi, iqtisadi və mədəni inkişafına təsirinin araşdırılması da mövzunun aktuallığından irəli gəlir.

Tədqiqatın xronoloji çərçivəsi müəyyən edilərkən Azərbaycan-AFR münasibətlərinin qurulması və inkişafına, bu münasibətlərin xarakterinə və başlıca istiqamətlərinə təsir edən amillər kompleksi nəzərə alınmışdır. Araşdırdığımız problemin xronoloji çərçivəsinin başlanğıc hədudu 1991-ci il olaraq götürülmüşdür. Bu tarix – Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpası və müstəqil xarici əlaqələrinin qurulması ilə səciyyələnir. Araşdırmanın xronoloji çərçivəsinin son hədudu olaraq isə 2011-ci ilin götürülməsi də təsadüfi deyildir: Azərbaycanın AFR ilə əlaqələrinin XXI əsrin əvvəllərində başlayan yeni mərhələsi intensiv xarakteri ilə seçilir və 2011-ci ilədək imzalanan sənədlər, sazişlər, müqavilələr, baş tutan səfərlər və görüşlər bu əlaqələrin 20 illik dinamikasını izləmək üçün vacibdir. İki ölkə arasında mövcud münasibətlərin təhlili göstərir ki, bu münasibətlər yüksələn xəttlə davam edəcək və hazırkı dissertasiya sonrakı mərhələni əks etdirəcək tədqiqatlar üçün elmi-faktoloji bazanı təşkil edəcəkdir.

Problemin işlənmə vəziyyəti. Qeyd etmək lazımdır ki, tarixşünaslıqda Azərbaycan-AFR münasibətləri göstərilən xronoloji

¹ AR XİN-nin TAI: f. 28, siy.11, 1995. Azərbaycan Respublikası və Almaniya Federativ Respublikası arasında münasibətlərin əsasları haqqında Birgə Bəyanat. Bakı, 22.12.1995

çərçivədə indiyədək ayrıca elmi problem kimi öyrənilməmiş, xüsusi tədqiqat predmeti olmamışdır. Bununla yanaşı, adı çəkilən münasibətlərin ayrı-ayrı tərəfləri bəzi müəlliflər tərəfindən müasir Azərbaycanın xarici siyasətinə və beynəlxalq əlaqələrinə həsr olunmuş əsərlərində ümumi şəkildə izlənilmişdir. Bu əsərləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

Birinci qrupa Vətən tarixşünaslığına aid olan tədqiqatlar daxildir. Bu tədqiqatlarda Azərbaycanın müstəqillik dövründə qurulmuş və inkişaf etmiş xarici əlaqələrinin nəzəri tərəfləri, həmçinin beynəlxalq münasibətlərdə ölkənin yeri və rolu araşdırılır. Azərbaycanın müstəqillik dövründə xarici siyasət strategiyası, bu siyasətin başlıca istiqamətləri, vəzifələri və prioritetləri kimi elmi-nəzəri məsələlər Ramiz Mehdiyevin tədqiqatlarında geniş şəkildə araşdırılmışdır. Elmi-nəzəri xarakterli bu əsərlər hazırkı tədqiqat işinin yazılmasında zəruri vəsait olmuşdur.¹ Ramiz Mehdiyevin əsərlərində müstəqilliyini qazandıqdan sonra Azərbaycanda ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi, ideoloji böhran, Heydər Əliyevin təkrar hakimiyyətə qayıdışından sonra respublikada baş verən pozitiv dəyişikliklər, müstəqilliyin qorunub saxlanması, demokratik dövlət quruculuğunun həyata keçirilməsi, həmçinin uğurlu xarici siyasətdən geniş bəhs edilir. Müəllif müstəqil Azərbaycanın daxili və xarici siyasəti, beynəlxalq əlaqələri ilə əlaqədar öz elmi-nəzəri konsepsiyasını inkişaf etdirir, müasir qloballaşma şəraitində Azərbaycançılıq ideologiyasının inkişafı ilə bağlı elmi-nəzəri ümumiləşdirmələr aparır. Hazırkı dissertasiya işində, həmçinin, Ramiz Mehdiyevin redaktəsi ilə hazırlanmış “Azərbaycan Respublikası. 1991-2001” kitabına da müraciət edilmişdir.²

Əli Həsənovun əsərlərində³ Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlər sisteminə qatılması, xarici siyasət konsepsiyası, bu siyasətin prinsip və vəzifələri sistemli şəkildə elmi-nəzəri cəhətdən araşdırılaraq təhlil edilir,

¹ Mehdiyev Ramiz. Azərbaycan 2003-2008: Zaman haqqında düşünərkən. Bakı: Şərq-Qərb, 2009; yenə onun. Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən. Bakı: Şərq-Qərb, 2008; yenə onun. Gorus – 2010: absurd teatri mövsümü. Bakı: Şərq-Qərb, 2010; yenə onun. Milli məfkura, dövlətçilik, müstəqillik yolu ilə. I-II cildlər. Bakı: XXI-Yeni Nəşrlər Evi, 2006-2007; yenə onun. Modernləşmə xətti yenə də gündəlikdədir. Bakı: Şərq-Qərb, 2008

² Azərbaycan Respublikası 1991-2001 / R.Mehdiyevin redaktəsi ilə. Bakı: XXI-Yeni Nəşrlər Evi, 2001

³ Həsənov Əli. Azərbaycanın xarici siyasəti: Avropa dövlətləri və ABŞ (1991-1996). Bakı: Azər nəşr, 1998; yenə onun. Lissabon sammiti. Bakı: Azərbaycan, 1997; yenə onun. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 2005

Azərbaycanın xarici siyasət kursunun həyata keçirilməsi üçün zəruri olan resurs və mexanizmlər nəzərdən keçirilir. Azərbaycanın xarici siyasəti, onun dünya ölkələri ilə qarşılıqlı iktərəfli və çoxtərəfli əlaqələri, beynəlxalq və regional təşkilatların işində iştirakı, Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü, Dağlıq Qarabağ probleminin həlli istiqamətində aparılan işlər barədə Ə.Həsənovun əsərlərində böyük maraq doğuran geniş məlumatlar var. Bu əsərlər Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələrinin elmi-nəzəri tərəflərinin öyrənilməsi baxımından əhəmiyyətlidir.

Yaqub Mahmudovun monoqrafiya və məqalələri də araşdırılan problemin elmi-nəzəri tərəflərini əks etdirir.¹ Bu əsərlərdə Azərbaycan tarixinin, dövlətçilik tarixinin konseptual məsələləri irəli sürülür, diplomatik ənənələri araşdırılır. Almaniya ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin hələ orta əsrlərdən mövcud olduğunu tədqiqatlarında geniş faktoloji bazaya əsaslanaraq araşdıran Yaqub Mahmudov bu əlaqələrin ənənələri və başlıca istiqamətlərini göstərir. Azərbaycan dövlətçilik tarixini araşdıran Yaqub Mahmudov öz əsərlərində Heydər Əliyevin Azərbaycan tarixində yeri, müstəqil dövlət quruculuğunda əvəzsiz xidmətləri, xarici siyasətdə yaratmış olduğu konsepsiya və strategiyanın elmi təhlilini də verir. İlham Əliyevin xarici siyasət kursunu təhlil edən Yaqub Mahmudov müasir mərhələdə Azərbaycan Respublikasının yeni İntibah mərhələsinə qədəm qoyduğunu tarixşünaslıqda ilk dəfə olaraq göstərmişdir.² Müəllifin əsərlərinin vacib məqamlarından biri, onun Azərbaycanın diplomatiya tarixinin bütün mərhələlərini, o cümlədən Almaniya ilə əlaqələrinin tarixi köklərini izləməsidir.

Qeyd edək ki, Azərbaycan-Almaniya əlaqələrinin XVI-XVII əsrlərdəki tarixi Zeynal Həsənalıyevin də tədqiqatlarında araşdırılmışdır.³

Bilavasitə Azərbaycan-AFR əlaqələrinə gəlincə, yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, bu mövzu konkret tədqiqat obyekti olmasa da, ayrı-ayrı əsərlərdə iki ölkə arasında əlaqələrin bəzi məqamları öz əksini tapmışdır. Bu sırada ilk olaraq N.Həsənzadə, Ş.Şahməmmədov və O.Sadıxovun birgə tərtib etdikləri və Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin 1996-cı

¹ Mahmudov Yaqub. Azərbaycan diplomatiyası. Bakı: Azərbaycan diplomatiyası jurnalının nəşri, 1996; yenə onun. Azərbaycan diplomatiyası. Bakı: Təhsil, 2006; yenə onun. Azərbaycan dövlətçiliyinin xilaskarı. Bakı: Altay, 1998; yenə onun. Azərbaycan tarixində Heydər Əliyev şəxsiyyəti. Bakı: Təhsil, 2002; yenə onun. Azərbaycan: Qısa dövlətçilik tarixi. Bakı: Təhsil, 2005; yenə onun. Heydər Əliyev ideyalarının Zəfər yürüşü. Bakı: Təhsil, 2011

² Yenə onun. Heydər Əliyev ideyalarının Zəfər yürüşü, s.441-512

³ Həsənalıyev Z.M. Səfəvi dövləti (XVII əsrin birinci yarısı). Bakı, Altay, 2000

ildə AFR-ə rəsmi səfərini əks etdirən kitabı qeyd etmək olar.¹ Geniş faktoloji materialla malik olan bu kitab tədqiqat prosesində daha çox mənbə rolunu oynamışdır. Bu qəbil əsərlər içərisində Ç.Abdullayevin “Almaniya-Azərbaycan əlaqələri” adlı kitabını da qeyd edə bilərik.² Əsərdə hadisələrin xronoloji ardıcılığı gözlənilməsə də, iki ölkə arasında münasibətlərə dair faktların genişliyi baxımından bu kitab hazırkı tədqiqat işi üçün əhəmiyyətli olmuşdur.

Problemin araşdırılmasında M.C.Qasımlının əsərlərindən də³ istifadə olunmuşdur. Bu əsərlərdə Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin formalaşması, prioritetləri və konsepsiya məsələləri, digər ölkələrlə qarşılıqlı iktərəfli, beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində əlaqələri öz əksini tapmışdır. E.X.Nəsirovun tədqiqatları Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələri və neft strategiyası, müasir dövrün geosiyasəti, beynəlxalq münasibətlərdə mövcud problemlər, xüsusilə 11 sentyabr 2011-ci il hadisələrindən sonra dünya düzənində baş verən dəyişikliklər, Azərbaycanın geosiyasi mövqeyi ilə bağlı məsələləri araşdırmaq baxımından əhəmiyyətlidir.⁴ Birbaşa AFR ilə münasibətlər araşdırılmasa da, bu tədqiqatlarda Azərbaycanın xarici siyasətinin ümumi istiqamətləri öz əksini tapmışdır.

Mövzunun işlənməsində Azərbaycan ilə Almaniya arasında tarixi əlaqələrə, xüsusilə Azərbaycanda alman koloniyalarının meydana gəlməsi, onların sosial-iqtisadi fəaliyyəti və deportasiyasına həsr olunmuş tədqiqatların da xüsusi əhəmiyyəti olmuşdur. Bu baxımdan M.Ş.Cəfərovun və S.M.Zeynalovanın əsərlərində xeyli məlumat vardır.⁵ Qeyd olunan əsərlər Azərbaycandakı alman icmasının sosial-iqtisadi, mədəni-mənəvi, siyasi fəaliyyətini öyrənmək, eləcə də iki ölkə arasında tarixi əlaqələrin köklərini öyrənmək baxımından elmi maraq kəsb edir. Azərbaycanın beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində digər

¹ Azərbaycan-Almaniya: Respublikamız Avropa ölkələri ailəsində öz mövqeyini möhkəmləndirir. Bakı: Şərq-Qərb, 1996

² Abdullayev Ç.Ə. Almaniya-Azərbaycan əlaqələri. Bakı: “AMEA”, 2000

³ Qasimov M. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sisteminə (1991-1995-ci illər). Bakı: Gənclik, 1996; yenə onun. Azərbaycanın xarici siyasəti (konsepsiya məsələləri). Bakı: Mütərcim, 1997; yenə onun. Xarici dövlətlər və Azərbaycan. Bakı: Qanun, 1998

⁴ Nəsirov E.X. ABŞ və dünya 11 Sentyabrdan sonra. Bakı, BDU nəşriyyatı, 2003; yenə onun. Nəsirov E.X. Azərbaycan nefti və beynəlxalq müqavilələr. 1991-1999-cu illər. Bakı, 1999

⁵ Джафарлы М.Ш. Политический террор и судьбы азербайджанских немцев: Научный доклад дис. ... к.и.н. Баку, 1999; Зейналова С.М. Немецкие поселения в Азербайджане в годы Советской власти (1920-1941 гг.): Дис. ... к.и.н. Баку, 2006

ölkələrlə əlaqələri məsələləri A.Əzimlinin monoqrafiyasında,¹ həmçinin digər müəlliflərin məqalələrində² əks olunmuşdur.

İkinci qrup tədqiqatlar Almaniya tarixşünaslığına aiddir. Qeyd edək ki, bu qrupa daxil olan tədqiqatlar içərisində də iki ölkə arasında əlaqələrə həsr olunmuş konkret əsər yoxdur. Almaniya-Azərbaycan əlaqələrini qismən əks etdirən azsaylı nəşrlər isə yalnız ümumi xarakterlidir və əsasən bu ölkədə yaşayan həmvətənlərimiz tərəfindən yazılmışdır. Onların sırasında “Azərbaycan 2007” və “Azərbaycan 2008” kitablarını göstərmək olar. Burada ayrı-ayrı müəlliflər tərəfindən Azərbaycanla bağlı müxtəlif məsələlərə dair məqalələr çap edilmişdir.³ “Azərbaycan 2007” kitabında Xəzərin Azərbaycan sektorunda karbohidrogen ehtiyatlarının istismarı ilə bağlı mövzular xüsusilə üstünlük təşkil edir. “Azərbaycan 2008” kitabında M.Stiçin məqaləsini xüsusi qeyd etmək lazımdır.⁴ Məqalədə Azərbaycan-da demokratik transformasiya prosesləri, onun uğurla həyata keçirilməsi, ölkə standartlarının Avropaya yaxınlaşdırılması barədə araşdırma aparılmışdır. Bu tip əsərlər içərisində B.Abdolvandın, R.Safiyevin və R.Nəbiyevin məqalələri də maraq doğurur.⁵ Bizim üçün elmi maraq kəsb edən almandilli kitablardan biri də H.Y.Fogelin “Bonn və Berlin illəri haqqında xəbərlər” əsəridir ki, burada müəllif özünün 1992-ci ilin martında Ermə-

¹ Əzimli A. Azərbaycan-NATO münasibətləri (1992-2000). Bakı: “Adiloğlu”, 2001

² Baxışov M. Qərbi Avropada siyasi integrasiyanın başlanması və inkişafı // Tarix və onun problemləri, 2008, № 4, s. 193 - 196; Мусаев Х.К. Внешняя политика Германии как одного из ведущих стран ЕС // Баки Университетинин Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası, 2008, №1, s. 135-140; Məmmədov H.N. Azərbaycan və Avropa İttifaqı arasında əməkdaşlığın əsas istiqamətləri // Tarix və onun problemləri, 2005, №1, s. 123-130; Əliyeva G. Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqı ilə münasibətləri haqqında // Diplomatiya Aləmi, 2004, №8, s. 84-89; Vəliyev A. Avropa Şurası ilə Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlığın inkişafına dinamikası // Tarix və onun problemləri, Bakı, № 1, 2005, s. 106-111

³ Aghaev Mardan and Suleymanova Ruslana. Jahrbuch Aserbaidshanforschung. Beiträge aus Politik, Wirtschaft, Geschichte und Literatur. Band 1. Berlin: Verlag Dr.Köster, 2007; / Aghaev M., Suleymanova R. Jahrbuch Aserbaidshanforschung 2008. Beiträge aus Politik, Wirtschaft, Geschichte und Literatur. Band 2. Berlin: Verlag Dr.Köster, 2008

⁴ Monika Sticht. Der Einfluss des Europarats die demokratische Transformation in Aserbaidshan / Aghaev M., Suleymanova R. Jahrbuch Aserbaidshanforschung 2008. Beiträge aus Politik, Wirtschaft, Geschichte und Literatur. Band 2. Berlin: Verlag Dr.Köster, 2008, p. 51-94

⁵ Abdolvand Behrooz. Diversifizierung des Europäischen Gasbedarfs und die kaspischen Gasressourcen / İbid., Band 2, p. 97-101; Safiyev Rail. Aserbaidshan und europäische energiesicherheit / İbid, Band 1, p. 52-57; Nabiyeve Rizvan. Erdölpolitik in Aserbaidshan Jahrbuch Aserbaidshanforschung /İbid., Band 1.p. 30-44

nistana, oradan da Azərbaycana səfərləri barədə xatirələrini qeyd edir.¹

Almaniyanın birləşdirilməsi, AFR-in daxili və xarici siyasətinin ümumi mənzərəsi və beynəlxalq əlaqələrinin xarakteri kimi məsələləri araşdırarkən Almaniya tarixşünaslığına daha çox müraciət edilmişdir.² Mövzunun araşdırılması zamanı bizim üçün önəm daşıyan əsərlərdən biri AFR-in Xarici İşlər Nazirliyinin nəşri olan “Almaniya faktlarda” kitabları olmuşdur.³ Adı çəkilən kitablardan Almaniyanın siyasi sistemi, daxili və xarici siyasəti, beynəlxalq və regional təşkilatların işində iştirakı, ölkənin müasir mərhələdə sosial-iqtisadi, mədəni həyatı haqqında məlumatlar əldə etmək mümkün olmuşdur. Bu kitabların məlumat xarakterli və təhlillərdən xali olmasına baxmayaraq, rəsmi faktların əldə edilməsində onların böyük rolu olmuşdur. AFR-in Avropa qurumlarına inteqrasiyası, ölkənin Avropa İttifaqı çərçivəsində yeri, rolu və Avropa strukturlarında iştirakı barədə “A-dan Z-yə Avropa” adlı kitabda da geniş məlumatlar verilmişdir.⁴

Üçüncü qrup tədqiqatlara Avropanın digər müəlliflərinin, həmçinin Rusiya və Türkiyə tədqiqatçılarının əsərləri daxil edilmişdir ki, bunlardan da əsasən dissertasiya mövzusunun ümumi məsələlərinin araşdırılmasında istifadə edilmişdir. Almaniyanın birləşdirilməsinə qədər ADR-də ictimai-siyasi, iqtisadi-sosial, mədəni durumun ümumi mənzərəsi ilə tanış olmaq üçün N.Vertin, D.Xoskinqin kitablarına istinad edilmişdir.⁵ ABŞ-ın məşhur politoloqu Z.K.Bjezinskinin əsərində⁶ Almaniyanın Avropada və dünyada, eləcə də beynəlxalq təşkilatlarda mövqeyi və rolu barədə fikirlər də yer almışdır. Rusiya müəlliflərindən A.İ.Utkinin “ABŞ - Qərbi

¹ Vogel Hans-Jochen. Nachsichten Meine Bonner und Berliner Jahre. Munhen: R.Piper GmbH & CO.KG Verlag, 1996

² Hans Georg Lehman.Deutschland Chronik 1945-1995.Bonn: Bouvier Verlag, 1995; Joachim Jens Hesse, Ellwein Thomas. Das Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland. Band 1-2, Berlin: 2004; Lehmbuch Gerhard. Einigung und Zerfall. Opladen: Leske+Budrich Verlag, 1995

³ Германия. Факты. Ведомство печати и информации федеративного правительства. Федеративной Республике Германия – 50 лет. Франкфурт-на-Майне: Изд-во Societäts-Verlag, 1999; Facts about Germany. Frankfurt-Main, in collaboration with German Federal Foreign Office Berlin, Societäts-Verlag, 2006

⁴ Europa von A bis Z: Taschenbuch der europäischen integration / Institut für Europäische Politik. 7. Aufl. Bonn: Europa Union Verlag, 2000

⁵ Уткин А.И. США - Западная Европа: меняющаяся роль Германии // США: Экономика. Политика. Идеология, 1994, № 2, с. 17; Хоскинг Джеффри. История Советского Союза. (1917-1991) Пер. с англ. П. Куценкова. Смоленск: Русич, 2001

⁶ Бжезинский З. Великая Шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. М.: Международные отношения, 1998

Avropa: Almaniyanın dəyişən rolu” məqaləsi elmi maraq kəsb edir.¹ Xarici siyasət konsepsiyasının formalaşmasında Avropa liderlərinin rolu, Avropada milli maraq anlayışının mahiyyəti K.S.Hacıyevin və P.A.Sıqankovun əsərlərində öz təhlilini tapmışdır.²

Türkiyə tarixçilərinin başlıca diqqət yetirdikləri məsələlər - Almaniyanın Avropa İttifaqında rolu və mövqeyi, Türkiyənin Aİ ilə münasibətlərində Almaniyanın yeri, Türkiyənin xarici siyasətinin qurulmasında, ələlxüsus Avropa siyasətinin istiqamətlərinin müəyyən edilməsində AFR ilə əlaqələrin önəmi kimi məsələlərdir³. Almaniyanın Azərbaycan ilə münasibətləri bu araşdırmalarda öz əksini demək olar ki, tapmamışdır. Bununla yanaşı, bu araşdırmalarda müasir geosiyasətin ümumi problemləri tədqiq edildiyindən, dissertasiya işində bu tədqiqatçıların araşdırmalarına da müraciət edilmişdir.

Qısa tarixşünaslıq icmalı göstərir ki, Azərbaycan Respublikası ilə AFR-in siyasi, iqtisadi və mədəni əməkdaşlıq məsələləri konkret tədqiqat obyektı olmamışdır. Eyni zamanda, beynəlxalq münasibətlər, müasir geostrategiya, Azərbaycan və Almaniyanın xarici siyasət istiqamətləri ilə bağlı məsələlər vətən və Avropa tarixşünaslığında ümumi şəkildə öz əksini tapmışdır və tədqiqat prosesində elmi ümumiləşdirmələr aparmaq üçün bu əsərlərdən istifadə olunmuşdur.

Tədqiqat işinin mənbə bazası. Hazırkı elmi problemin araşdırılması üçün çoxsaylı rəsmi sənəd və arxiv materiallarından istifadə edilmiş, elmi dövriyyəyə yeni materiallar cəlb olunmuşdur. Bu mənbələri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətini əks etdirən rəsmi sənədlər. Bu sənədləri də öz növbəsində hüquqi-normativ aktlara, dövlət rəhbərlərinin çıxışları, müsahibələri, sərəncamları və fərmanlarından ibarət sənədlərə, ayrı-ayrı nazirlik və qurumların hesabatlarına ayırmaq

¹ Уткин А.И. США - Западная Европа: меняющаяся роль Германии // США: Экономика. Политика. Идеология, 1994, № 2

² Гаджиев К.С. Введение в геополитику. М.: Логос, 2000; Цыганков П.А., Моргантау Г. Взгляд на внешнюю политику. Власть и демократия. Зарубежные ученые о политической навке. М., 1992

³ Bundan sonrası? Senaryo analizleriyle Türkiye-AB ilişkileri. Mehmet Özcan, Fatma Yılmaz Elmas, Mustafa Kutlay, Ceren Mutuş. Ankara, USAK yayınları, 2009, 402 s.; Orta Asiya & Kafkasya Güc Politikası. Derleyen M.Turqut Demirtepe, Ankara, USAK, 2008, 532 s.; Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil. Türkiyənin dəyişən dış politikası. Nobel, 2010, 784 s.; Demond Dinan. Avrupa Birliğı ansiklopedisi. Çevireni Hale Akay Kitap yayınevleri Ltd, İstanbul, 2005, 523 s.; İdris Bal. 21. yüzyılda Türk dış politikası. Ankara, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, 2006, 1022 s. və d.

olar. Bu mənbələr sırasında aşağıdakıları xüsusi qeyd etməyi vacib bilirik: Azərbaycan Respublikasının hüquqi-normativ aktları;¹ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin prezidentlik fəaliyyətinin xronikası, rəsmi qəbul və səfərlərin icmalı,² onun çıxışları, bəyanatları, müsahibələri, fərmanları, sərəncamları,³ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin çıxışları, bəyanatları, müsahibələri, fərmanları, sərəncamları,⁴ rəsmi qəbul və səfərlərin icmalı,⁵ Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin hesabatları, statistik məcmuələri.⁶

2. Arxiv materialları. Bu sırada ilk növbədə Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin arxiv materiallarını qeyd etmək lazımdır.⁷ Bu arxiv sənədlərində başlıca olaraq Azərbaycan ilə AFR

¹ Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər). Bakı: Nurlar, 2004; "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. "Azərbaycan" qəz., 2009, 16 aprel; Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Qanun, 1996 və s.

² Azərbaycan beynəlxalq aləmdə. (Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin 1995-1996-cı illərdə xarici ölkələrə səfərlərinə dair materiallar). Bakı: Göytürk, 1997

³ Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyində saxlanılan və Bremen Muzeyinə məxsus olan rəsm əsərlərinin Almaniya Federativ Respublikasına verilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. "Azərbaycan" qəz., 1999, 17 noyabr; Heydər Əliyev: "Azərbaycan Almaniyə ilə əməkdaşlığa böyük əhəmiyyət verir". "Azərbaycan" qəz., 1995, 12 yanvar; Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. İyun, 1995-noyabr, 1995-ci il. IV-V, VIII, XII kitablar, Bakı: Azərnaşr, 1997-1998

⁴ Azərbaycan diasporuna dövlət qayğısı. Bakı: Çarşıoğlu, 2006; Azərbaycan 2003: İnkişaf strategiyasında yeni mərhələ. Bakı: AR Prezidenti Aparatının Katibliyi, 2005; BMT Baş Məclisi 59-cu sessiyasının ümumi müzakirələrində Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin çıxışı // Diplomatiya Aləmi, 2004, №8, s. 24-27 və s.

⁵ "Azərbaycan" qəzeti, 2004-2007-ci illər

⁶ AR Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycan XX əsrdə. II hissə. Bakı: Səda, 2001; AR Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycan rəqəmlərdə 2005. Bakı: Səda, 2006; AR Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycan rəqəmlərdə 2012. Bakı: 2012; AR Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələri. Malların idxalı və ixracına dair göstəricilər. Yanvar-dekabr 2011. Bakı: Dövlət Statistika Komitəsi Baş Hesablama Mərkəzi, 2012; AR Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın xarici ticarəti 2011. Bakı: Səda, 2011; AR Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. 1996. 1999. 2000-2008. Bakı: Səda, 1996, 1999-2008; AR Dövlət Statistika Komitəsi. 1992-1996-cı illər. Bakı: Səda, 1997

⁷ AR XİN-nin TAI: f. 28, siy.11, 1992; 1995; 1996; 1997; 1998; 1999; 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008; 2009; AR Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və AFR-in Texniki Əməkdaşlıq Təşkilatı arasında "Təbii sərvətlərin davamlı idarə olunması sahəsində əməkdaşlıq" haqqında anlaşma Memorandumu. Bakı, 17 iyul 2009-cu il; və s.

arasında imzalanmış siyasi, mədəni, iqtisadi, maliyyə və texniki əməkdaşlıq əlaqələrinə aid ikitərəfli hüquqi aktlar – memorandum, saziş və müqavilələr daxildir. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin cari arxivindəki Almaniya qovluğunun materialları da¹ bu qrupa daxildir. Bundan başqa, Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyəti ((GİZ) – keçmiş GTZ) və Almaniya İnkişaf Bankının (KfW) Bakı ofisinin cari arxiv materialları, AFR Federal İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Nazirliyinin materialları da ikinci qrup mənbələrə aid edilmişdir.²

3. Dövlət başçılarının ikitərəfli və çoxtərəfli görüşlərinin, yüksək səviyyədə aparılan danışıqlarının materialları, nümayəndə heyətlərinin qarşılıqlı səfərləri zamanı edilən çıxışlar, nitqlər və bəyanatlar, Azərbaycan-AFR əlaqələrinin xronikasını özündə əks etdirən qəzet materialları da hazırkı tədqiqat üçün mənbə xarakterli sayılmalıdır. Bu sırada “Azərbaycan” və “Xalq” qəzetlərini, iki ölkə arasındakı münasibətlərə dair AzərTAC tərəfindən yayımlanan məlumatları, Almaniyanın “Neue Züricher Zeitung”, “Das Parlament”, “Frankfurter Rundschau”, “Frankfurter Allgemeine Zeitung”, “Die Welt”, “Neues Deutschland”, “Die Neue Epoche”, “Berliner Zeitung”, “Der Tagesspiegel” qəzetlərində dərc edilmiş məqalələri qeyd etmək lazımdır.

4. Dördüncü qrup sənədlərə Azərbaycan Respublikasının və AFR-in rəsmi dövlət qurumlarının, eləcə də beynəlxalq və regional təşkilatların rəsmi internet saytlarının materialları və məlumatları daxil edilmişdir. Bu qrupa daxil edilmiş sənədlər içərisində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Azərbaycan XİN-in, Dövlət Neft Şirkətinin, Azərbaycan Respublikasının Almaniyaadakı səfirliyinin və Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş Üzrə Dövlət Komitəsinin rəsmi saytlarındakı materiallar³ əhəmiyyətli yer tutur. Bundan əlavə, dissertasiyada

¹ AR Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi. Almaniya Federativ Respublikası ilə mədəniyyət və turizm sahələri üzrə ikitərəfli əməkdaşlıq haqqında Arayış; AR Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin cari arxivi. Almaniya qovluğu. Sənədlər № 2/02-F. 18.01.2010; №179/02-18/6 22.10.2010; № DK-43d-07/19 19.03. 2011; №102/02-18/3 10.06.2011; № 460/02-F. 19.12.2011; № 52/02-F. 22.02.2012; №65/02-18/3 08.05.2012

² GTZ “İnzibati icraat haqqında” Qanunun təbliği istiqamətində tədbirlərini davam etdirir. Almaniya Texniki Əməkdaşlıq Cəmiyyəti Bakı ofisinin materialları. Almaniya-Azərbaycan Texniki Əməkdaşlıq Layihələrinin Qısa Xülasəsi. 28.02.2008; Federal Ministry for Economic Cooperation and Development // Materials the BMZ Caucasus Initiative Encouraging Understanding. Berlin Office Stressemanstrasse, 94, № 138, p. 5-38; KfW activities in Azerbaijan. Summary of activities and Project Overview. February 2007

³ www.mfa.gov.az; www.azembassy.de; www.SOCAR.gov.az və s.

Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi Normativ Hüquqi Aktların vahid internet elektron bazasında yerləşdirilmiş və Azərbaycan ilə AFR arasında bağlanmış hüquqi aktların mətnlərindən də istifadə edilmişdir.¹ Problemin araşdırılması prosesinə cəlb olunmuş sənədlər arasında AFR XİN-in, AFR-in Federal Statistika İdarəsinin, Federal İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Nazirliyinin rəsmi internet saytlarındakı materiallar da vardır.²

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri. Araşdırılan mövzunun indiyədək xüsusi tədqiqat obyekti olmaması amilini və problemin aktuallığını nəzərə alaraq, hazırkı dissertasiyada qarşıya qoyulan əsas məqsəd – zəngin faktoloji material əsasında Azərbaycan-AFR əlaqələrinin inkişaf tarixini araşdırmaq və bu əlaqələrin elmi qiymətini verməkdir. Göstərilən məqsədə nail olmaq üçün tədqiqat işində aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur:

Müasir beynəlxalq əlaqələr sistemində ikitərəfli münasibətlərin yerini müəyyən etmək və bu aspektdə Azərbaycan-AFR əməkdaşlığının şərtlərini araşdırmaq;

Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində Almaniyanın yerini və çəkisini müəyyən etmək, iki ölkə arasında əlaqələrin ilk illərində qarşıya çıxan çətinlikləri və bunların səbəblərini aydınlaşdırmaq;

iki ölkə arasında əlaqələrin hüquqi-normativ bazasını təhlil etmək;

Azərbaycan-Almaniya ikitərəfli əlaqələrinin şərti dövrləşməsini vermək, bu dövrləşməyə müvafiq olaraq Azərbaycan-AFR siyasi əlaqələrinin qurulması prosesini izləmək və əsas istiqamətlərini üzə çıxarmaq;

ikitərəfli siyasi əlaqələrin, o cümlədən beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində əlaqələrin başlıca məqamlarını göstərmək və onları təhlil etmək;

Azərbaycanın milli təhlükəsizliyinə əsas təhdid olan Ermənistanın hərbi təcavüzü məsələsinə və Dağlıq Qarabağ probleminə münasibətdə Almaniyanın mövqeyini araşdırmaq;

Azərbaycan-AFR iqtisadi əlaqələrini, o cümlədən Azərbaycanın neft-qaz sektorunda Almaniya şirkətlərinin fəaliyyətini araşdırmaq və onun elmi qiymətini vermək;

Almaniyanın Azərbaycana göstərdiyi texniki və maliyyə yardımı ilə bağlı məsələləri araşdırmaq;

¹ AR Ədliyyə Nazirliyi Normativ hüquqi aktların vahid elektron bazası. Azərbaycan Respublikası ilə AFR arasında bağlanmış hüquqi aktlar / www.e-qanun.gov.az

²www.auswaertiges-amt.de; www.baku.diplo.de; www.destatis.de; www.bmz.de və s.

Azərbaycan-AFR mədəni əlaqələrini, o cümlədən iki ölkə arasında elm-təhsil və sosial-humanitar sahədəki əlaqələri təhlil etmək;

iki ölkə arasında mədəni əlaqələrin genişləndirilməsində diaspor təşkilatlarının fəaliyyətini göstərmək;

ikiterəfli qarşılıqlı əlaqələrin sonrakı inkişafının perspektivlərini müəyyən etmək.

Tədqiqat işinin metodoloji əsasları. Tədqiqatın metodoloji əsasını müstəqil və obyektiv elmi tədqiqat prinsipləri, hadisələrin şərhində tarixilik və sistemlilik, tarixi materiallara istinadən qoyulan məsələlərin tədqiqı, çıxarılan nəticələrdə dəqiqlik və analitik təhlil əsasında yanaşma üsulları, arxiv materiallarının, mənbələrin və ədəbiyyatların kompleks təhlili, ümumiləşdirilməsi, proseslərin səbəb-nəticə əlaqələrinin üzə çıxarılması metodları təşkil edir. Öyrənilən problemə tarixi siyasi yanaşma hər hansı siyasi təmayüldən və təsirdən uzaq olub, mənbə və ədəbiyyatların obyektiv araşdırılmasına və təhlilinə əsaslanır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Azərbaycan Respublikası-AFR münasibətləri xüsusi tədqiqat obyektı kimi ilk dəfə araşdırılır. Bu baxımdan onun elmi yeniliyini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirmək olar:

Dissertasiyada ilk dəfə olaraq müasir dünyanın beynəlxalq əlaqələri sistemində Azərbaycan-AFR əməkdaşlığının şərtlərini araşdırılır, Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində Almaniyanın yeri və çəkisi müəyyən edilir, iki ölkə arasında əlaqələrin ilk illərində qarşıya çıxan çətinliklər və bu problemlərin səbəbləri araşdırılır;

İlk dəfə olaraq iki ölkə arasında əlaqələrin hüquqi-normativ bazası göstərilir və təhlil edilir;

İlk dəfə olaraq Azərbaycan-Almaniya ikitərəfli əlaqələrinin şərti dövrləşməsi verilir, bu dövrləşməyə müvafiq olaraq Azərbaycan-AFR siyasi əlaqələrinin qurulması prosesi izlənilir və başlıca istiqamətləri üzə çıxarılır;

İlk dəfə olaraq iki dövlət arasında siyasi əlaqələrin inkişafının başlıca tərəfləri göstərilir, o cümlədən beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində əlaqələri təhlil edilir;

Dissertasiyada ilk dəfə olaraq Azərbaycanın milli təhlükəsizliyinə əsas təhdid olan Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü və Dağlıq Qarabağ probleminə münasibətdə Almaniyanın mövqeyi araşdırılır;

İlk dəfə olaraq Azərbaycan-AFR iqtisadi əlaqələri kompleks araşdırılır, o cümlədən Azərbaycanın neft-qaz sektorunda Almaniya şirkətlərinin fəaliyyəti elmi baxımdan təhlil edilir;

Dissertasiyada, həmçinin, ilk dəfə olaraq Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda Almaniya şirkətlərinin fəaliyyətinin səviyyəsi müəyyən edilir, Azərbaycanda Almaniyanın İnkişaf Bankı və Texniki Əməkdaşlıq Təşkilatı vasitəsi ilə həyata keçirilən layihələr və maliyyə əməkdaşlığı araşdırılır;

İlk dəfə olaraq Azərbaycan-AFR mədəni əlaqələri araşdırılır, o cümlədən iki dövlət arasında elm-təhsil əlaqələri və sosial-humanitar əlaqələr təhlil edilir, iki ölkə arasında mədəni əlaqələrin genişləndirilməsində Almaniyaadakı Azərbaycan diasporunun rolu təhlil edilir; Almaniya Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin keyfiyyətə yeni mərhələyə - lobbicilik mərhələsinə daxil olması perspektivləri ilk dəfə kompleks şəkildə araşdırılaraq təhlil edilir;

Azərbaycan Respublikasının gələcək inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsində Almaniyanın dəstəyi müəyyənəldirilir;

İki ölkə arasında qarşılıqlı əlaqələrin sonrakı inkişafının perspektivləri müəyyən edilir;

Dissertasiyada araşdırılan problem üzrə yeni mənbə materialları elmi döviyyəyə buraxılır və kompleks tədqiq olunur.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat işi iki ölkə arasında qarşılıqlı münasibətlərin hərtərəfli öyrənilməsi baxımından elmi-praktiki əhəmiyyətə malikdir. İstifadə edilmiş materiallar, əldə olunmuş nəticələr bu istiqamətdə sonrakı tədqiqatların aparılması üçün baza ola bilər. Tədqiqat işi Azərbaycan və AFR-in Xarici İşlər Nazirliklərinin, müvafiq hökumət və qeyri-hökumət təşkilatlarının əməli fəaliyyətində yardımçı ola bilər.

Dissertasiya işinin materiallarından ümumi tarix, beynəlxalq münasibətlər və xarici siyasət problemlərinə dair ümumiləşdirilmiş əsərlərin yazılmasında, Azərbaycan və AFR-in müasir tarixinə dair dərslərlərin, dərş vəsaitlərinin, mühazirə kurslarının tərtibində, mövzu ilə bağlı elmi konfransların keçirilməsində, ali məktəblərin müvafiq fakültələrində mühazirə-məşğələ və xüsusi kursların keçirilməsində istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya işi Bakı Dövlət Unviərsiteti "Avropa və Amerika ölkələrinin yeni və müasir tarixi" kafedrasında yerinə yetirilmiş və həmin kafedrada müzakirə edilərək müdafiəyə buraxılmışdır.

Tədqiqat işinin quruluşu. Dissertasiya giriş, 10 paraqrafdan ibarət olan, 3 fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

II. DISSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**” hissəsində mövzunun aktuallığı və xronoloji çərçivəsi əsaslandırılır, problemin öyrənilmə vəziyyəti göstərilir, mənbə və nəzəri-metodoloji bazasının icmalı verilir. Girişdə, həmçinin, tədqiqatın məqsədi və vəzifələri müəyyən edilir, elmi yeniliyi və praktik əhəmiyyəti göstərilir.

Dissertasiyanın **I fəsl**i “Azərbaycan Respublikası ilə Almaniya Federativ Respublikası arasında siyasi əlaqələrin qurulması və inkişafı” adlanır. Fəsil 3 paragrafdan ibarətdir. Fəsildə Azərbaycan Respublikası ilə AFR arasında ikitərəfli siyasi əlaqələrin qurulması şəraiti təhlil olunur, 1991-2011-ci illər ərzində bu əlaqələrin inkişaf dinamikası izlənilir, beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində iki ölkə arasında əməkdaşlığın başlıca məqamlarına diqqət yetirilir. Fəsildə qeyd olunur ki, Azərbaycan ilə Almaniya arasında siyasi, iqtisadi, diplomatik əlaqələrin böyük ənənələri vardır. Bu əlaqələrin tarixi kökləri XV əsrdə Azərbaycan Ağqoyunlu dövlətinin Almaniya ilə diplomatik münasibətlərinin yaranması, XVI əsrdə isə Səfəvi dövləti ilə Habsburqlar arasında siyasi və iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi dövrünə gedib çıxır.¹ Sonrakı dövrdə bu əlaqələr daha çox iqtisadi xarakter almış, XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində alman kapitalı Azərbaycanda xeyli fəal olmuşdur.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə iki ölkə arasında əlaqələr müstəqil xarakter daşımış, Azərbaycan Sovet Rusiyası tərəfindən işğal olunduqdan sonra isə Almaniyanın Azərbaycanda fəaliyyət göstərən diplomatik nümayəndəliyi ləğv edilmiş, almanlara qarşı repressiyalar başlamışdı.² II Dünya müharibəsindən sonra Almaniyanın iki hissəyə bölünməsi və onun şərq hissəsinin ADR adı altında sosializm düşərgəsinə qatılmasından sonra Azərbaycan SSR sonuncu ilə SSRİ-nin xarici əlaqələri çərçivəsində sosial-iqtisadi, elmi-texniki və mədəni-humanitar əlaqələr saxlayırdı.

Müstəqilliyini elan etdikdən sonra beynəlxalq dəstəyə ehtiyacı olan Azərbaycan Respublikası müəyyənləşdirdiyi xarici siyasət prioritetlərinə müvafiq olaraq Qərbi Avropa ölkələri, o cümlədən AFR ilə bütün sahələrdə əlaqələr qurmağa çalışmışdır. 1992-ci il yanvarın 12-də AFR Azərbayc

¹ Bu barədə daha ətraflı bax: Махмудов Я.М. Взаимоотношения государств Ахкюнлу и Сефевидов с западноевропейскими странами. II половина XV - начало XVII века. М.: ООО “ИРИС ГРУПП”, 2010, с.220-222 ; Mahmudlu Y. Azərbaycan diplomatiyası. Bakı: “Təhsil” nəşriyyatı, 2006, s.218-220

² Джафаров М. Ш. Политический террор и судьбы азербайджанских немцев: Научный доклад дис. ... канд. ист. наук. Баку, 1999, s.10-50

canın dövlət müstəqilliyini tanımış, öz növbəsində Azərbaycanın Xarici İşlər Nazirliyi həmin il fevralın 20-də AFR Xarici İşlər Nazirliyinə AFR ilə ikitərəfli münasibətlər qurmağa hazır olduğunu bildiren 154 sayılı nota göndərmişdir.¹ Bu sənəd iki dövlət arasında diplomatik münasibətlərin qurulması üçün hüquqi əsas olmuşdur. Sonrakı mərhələdə diplomatik əlaqələri səfirliklər səviyyəsinə qaldırmaq zərurəti meydana çıxmış və bunu təmin etmək məqsədilə 1992-ci il mayın 29-da “Azərbaycan Respublikasının Almaniya Federativ Respublikasında səfirliyinin açılması haqqında” Prezident Fərmanı imzalanmışdır.² 1992-ci il sentyabrın 2-də Almaniya Azərbaycanın, sentyabrın 22-də isə Azərbaycanda Almaniyanın səfirliyi açılmışdır.³

Dissertasiyanın I fəslində birləşmədən sonra Almaniyanın öz daxili problemlərinə daha çox diqqət ayırması, Azərbaycanın o zamankı rəhbərliyinin sabit xarici siyasət kursunun olmaması, bu siyasətin prioritetlərinin müəyyən edilməməsi Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk dövründə ikitərəfli əlaqələrindəki passivliyin səbəbləri kimi göstərilir. Ölkədəki daxili vəziyyət, vətəndaş müharibəsi həddinə qədər gəlib çatmış qeyri-sabit durum, Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü, sosial-iqtisadi problemlər də Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzu üçün neqativ amillər idi.

Yalnız 1993-cü ilin iyununda Heydər Əliyevin Azərbaycanda rəhbərliyə qayıtması ilə Azərbaycanın suverenliyinin möhkəmləndirilməsinə, informasiya blokadasının yarılmasına, iqtisadiyyatın bazar münasibətləri üzərində yenidən qurulmasına başlandı, eyni zamanda, Azərbaycanın milli maraqlarına uyğun xarici siyasət kursu, bu siyasətin başlıca prioritetləri və istiqamətləri müəyyən edildi və həyata keçirilməyə başlandı. Baş verən kardinal dəyişikliklər Azərbaycan-AFR münasibətlərinə də ciddi təsir edirdi. 1993-cü ilin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycanla AFR arasında siyasi, iqtisadi, mədəni, sosial-humanitar əlaqələr yüksələn xətt üzrə inkişaf etməyə başladı, iki ölkə arasında birgə əməkdaşlığın əsasları işlənib hazırlandı.

Azərbaycan-AFR münasibətlərinin yeni məcraya yönəlməsində ATƏT-in 1994-cü il Budapeşt sammiti də böyük rol oynadı. Sammitdə

¹ AR XİN-nin TAI: f. 28, siy.11, 1992. Almaniya Federativ Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinə NOTA. №154. Bakı şəhəri, 20 fevral 1992-ci il

² AR XİN-nin TAI: f. 28, siy.11, 1992. Azərbaycan Respublikasının Almaniya Federativ Respublikasında səfirliyinin açılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Sənəd № 800. Bakı şəhəri, 29 may 1992

³ Qasimov M. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində (1991-1995-ci illər). Bakı: Gənclik, 1996, s.47

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Almaniyanın xarici işlər naziri K.Kinkellə görüşündən sonra AFR-in Dağlıq Qarabağ probleminə münasibəti də dəyişdi. Budapeştdə, həmçinin 1996-cı il Lissabon sammitində Azərbaycanın ədalətli mövqeyi Almaniya tərəfindən dəstəkləndi. ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa ən yüksək idarəetmə hüququ verən status, Dağlıq Qarabağın və onun bütün əhalisinin təminatlı təhlükəsizliyi prinsiplərini əhatə edən bəyanatının qəbulunda AFR-in də mövqeyi çox əhəmiyyətli olmuşdu.¹

1995-ci il dekabrın 22-də AFR-in xarici işlər naziri Klaus Kinkelin Azərbaycana, Prezident Heydər Əliyevin 1996-cı ilin iyulunda Almaniya səfərləri zamanı iki ölkə arasında siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni əlaqələrin hüquqi-normativ bazasını və prinsiplərini təşkil edən bir sıra vacib sənədlər imzalanmışdı². 1990-cı ilin II yarısında iki ölkə arasında siyasi əlaqələr yeni müstəviyə daxil olmuşdur.

Azərbaycan-AFR münasibətlərinin inkişafı 2000-ci illərin əvvəllərində daha intensiv xarakter almışdı. Bu, Azərbaycanın XXI əsrə milli mənafehlərini və dünyada rolunu aydın dərk edərək, özünün uzunmüddətli xarici siyasət vəzifələrini dəqiqləşdirərək, beynəlxalq mövqelərini möhkəmləndirərək, dünyada tərəfdaşlarının dairəsini genişləndirərək daxil olması ilə şərtlənirdi. Məsuliyyətli, müstəqil və ikili standartlardan uzaq, açıq siyasi xətt yeridən etibarlı tərəfdaş kimi Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq aləmdə nüfuzu yüksəlmişdir. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin ABŞ-da baş vermiş 11 sentyabr hadisələrinə dərhal münasibət bildirərək beynəl-

¹ Həsənov Ə. Lissabon sammiti, Bakı, Azərbaycan, 1997

² AR XİN-nin TAI: f. 28, siy.11, 1995. Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Almaniya Federativ Respublikası Hökuməti arasında Alman hərbi qəbirləri barədə Saziş. Bakı şəhəri, 22 dekabr 1995-ci il; AR XİN-nin TAI: f. 28, siy.11, 1995. Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Almaniya Federativ Respublikası Hökuməti arasında Mədəni Əməkdaşlıq haqqında Saziş. Bakı şəhəri, 22 dekabr 1995-ci il; AR XİN-nin TAI: f. 28, siy.11, 1995. Azərbaycan Respublikası və Almaniya Federativ Respublikası arasında investisiyaların təşviqi və qarşılıqlı qorunması haqqında Müqavilə. Bakı şəhəri, 22 dekabr 1995-ci il; AR XİN-nin TAI: f. 28, siy.11, 1995. Azərbaycan Respublikası və Almaniya Federativ Respublikası arasında münasibətlərin əsasları haqqında Birgə Bəyanat. Bakı şəhəri, 22 dekabr 1995-ci il; AR XİN-nin TAI: f. 28, siy.19, 1995, vv.9-10. AR XİN-nin TAI: f. 28, siy.11, 1996. Azərbaycan Respublikası və Almaniya Federativ Respublikası arasında Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı ilə Almaniya Federativ Respublikası arasında bağlanmış müqavilələrin qüvvədə qalması haqqında Protokol. Bonn şəhəri, 02 iyul 1996-cı il; AR XİN-nin TAI: f. 28, siy.11, 1996. Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Almaniya Federativ Respublikası Hökuməti arasında maliyyə əməkdaşlığı haqqında Saziş (Layihə - "Bakı Hava Limanına: təcili yardım"). Bonn şəhəri, 02 iyul 1996-cı il.

xalq antiterror koalisiyası çərçivəsində NATO planlarına kömək etməyə hazır olduğunu bəyan etməsi və ölkənin antiterror əməliyyatlarında iştirakı Qərbdə yüksək qiymətləndirilmiş və Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə nüfuzu yüksəlmişdi və bu, Azərbaycan-AFR münasibətlərinə də aiddir.

Birinci fəsildə varislik siyasi mədəniyyətindən çıxış edən Prezident İlham Əliyevin də xarici siyasətdə Almaniya xüsusi önəm verdiyi göstərilir. Onun ölkəyə rəhbərliyinin ilk ilində, 2004-cü ilin avqustunda AFR-ə ilk rəsmi səfəri Azərbaycan ilə Almaniya əlaqələrində ən əlamətdar hadisələrdən biri kimi qeyd olunur.¹ Səfər hər iki ölkə arasında siyasi, iqtisadi, mədəni əlaqələrin inkişafına təkan verdiyi kimi, Azərbaycanın Avratlantik məkana inteqrasiyasına, Avropa Birliyi strukturları ilə əlaqələrin, ümumilikdə çoxtərəfli münasibətlərin inkişafına da təsir göstərmişdi. Prezidentin AFR-ə növbəti səfəri 2007-ci ilin fevralında baş tutdu. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev ilə AFR Kansleri Angela Merkel arasındakı görüşdə iki ölkə və Avropa İttifaqı arasında mövcud olan əlaqələrin inkişaf perspektivləri, Azərbaycanda gedən islahatların uğurla həyata keçirilməsi müzakirə edilmiş, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi barədə fikir mübadiləsi aparılmışdı.² 2010-cu ilin fevralında Prezident İlham Əliyev Almaniya kansleri Angela Merkelin dəvəti ilə AFR-ə növbəti səfər etdi. Azərbaycanın Avropa İttifaqı ilə əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsi, eləcə də enerji təhlükəsizliyi məsələləri ölkə rəhbəri arasında əsas müzakirə mövzularından olmuşdu.³ Azərbaycan Prezidentinin AFR-ə işgüzar səfərinin yekunları zəngin neft-qaz ehtiyatlarına malik olan Azərbaycan Respublikasının Avropanın enerji təhlükəsizliyi məsələlərinin həllində etibarlı tərəfdaş ola biləcəyini bir daha təsdiqlədi.

Qeyd olunan fəsildə Azərbaycan ilə AFR arasında beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində əlaqələrə də xüsusi yer ayrılmışdır. Burada BMT, NATO, Avropa İttifaqı, Avropa Şurası kimi beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində əlaqələrin inkişaf etdirilməsinin, xüsusilə, həmin təşkilatlarda aparıcı rol oynayan AFR kimi güclü bir dövlətin hərtərəfli dəstəyinə nail olunmasının vacibliyi əsaslandırılmışdır.

¹Gerhard Şröder: Almaniya Azərbaycanın tərəfdaşdır, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıyıb və tanıyacaqdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Almaniya rəsmi səfəri. "Azərbaycan" qəz., Bakı, 2004, 26, avqust

² Azərbaycan – Almaniya münasibətləri daha sürətlə inkişaf edəcəkdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Almaniya rəsmi səfəri. "Azərbaycan" qəz., Bakı, 2007, 15 fevral

³ Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Almaniya işgüzar səfəri. Mətbuat üçün birgə bəyanat. "Azərbaycan" qəz., Bakı, 2010, 7 fevral

Ümumilikdə, 1991-2011-ci illərdə Azərbaycan-Almaniya siyasi əlaqələri yüksələn xətlə inkişaf etmiş, Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə, o cümlədən Avropa məkanında artan nüfuzu onun ikitərəfli münasibətlərində də əks olunmuşdur. Bu illərdə baş tutan istər qarşılıqlı rəsmi səfərlər, istərsə də imzalanan 64-dən artıq saziş, müqavilə və protokol Azərbaycan ilə AFR-in dost və tərəfdaş ölkələrə çevrildiyini, siyasi, eləcə də iqtisadi və mədəni əlaqələrin inkişaf etdirilməsində hər iki ölkənin və xalqın maraqlı olduğunu göstərir.

Dissertasiyanın **II fəsl**i “Azərbaycan ilə AFR arasında qarşılıqlı iqtisadi əlaqələr” adlanır və 3 paragrafdan ibarətdir. Fəsildə Azərbaycanın neft sənayesində və qeyri-neft sektorunda Almaniya şirkətlərinin fəaliyyəti, həmçinin Almaniya İnkişaf Bankı (KfW) və Texniki Əməkdaşlıq Təşkilatı (GTZ) vasitəsilə Azərbaycanda həyata keçirilən layihələr çərçivəsində maliyyə əməkdaşlığı araşdırılır. Fəsildə göstərilir ki, AFR ilə iqtisadi əlaqələrin inkişaf etdirilməsi Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas prioritet istiqamətlərindən sayılır.

Almaniya sərmayəçiləri Azərbaycanda əsasən 3 sektora investisiya yönəltməkdə maraqlıdırlar. Bunlar – neft sənayesi, neft sənayesi ilə bağlı olan xidmət sahələri və qeyri-neft sektorudur. Neftin dünya iqtisadiyyatının inkişafında oynadığı əvəzsiz rol onu ayrı-ayrı ölkələrin daxili və xarici siyasətinin, ümumilikdə beynəlxalq siyasətin vacib geosiyasi və geostrateji amilinə çevirmişdir. Müasir Azərbaycan Respublikasının da iqtisadi siyasətinin öncül istiqaməti – neft strategiyasıdır. Müəllifi Heydər Əliyev olan bu strategiyanın əsası 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanan “Əsrin müqaviləsi” ilə qoyulmuş və bu strategiya ölkənin iqtisadi inkişaf konsepsiyasının uğurla həyata keçirilməsinə imkan vermişdir. Azərbaycan neft sektorunda AFR ilə əlaqələrin genişləndirilməsində maraqlıdır. Bu qarşılıqlı marağın nəticəsidir ki, AFR şirkətlərinin rəhbərləri Azərbaycanda neft sahəsində iş qurmaq üçün Prezident Heydər Əliyevdən onlara şərait yaratmağı xahiş etmişdilər. belə şirkətlərdən biri – Almaniyanın 3 böyük konsernini birləşdirən “Deminex-Wintershall” şirkəti 1997-ci il yanvar ayının 13-də imzalanmış müqaviləyə əsasən “Lənkəran dəniz, Talış dəniz perspektiv strukturları” layihəsində 30 %-lik payla Xəzərin Azərbaycan sektorunda karbohidrogen ehtiyatlarının işlənməsində yer almışdır.¹

Almaniya XX əsrin sonlarında Cənubi Qafqazın neft-qaz layihələrində fəal iştirak etməməsini kompensasiya etmək üçün Azərbaycanın aparı-

¹ Azerbaijan Oil and Gas contracts // The Oil and Gas Industry of Azerbaijan. Baku, SOCAR – State Oil Company of Azerbaijan Republic, 2001-ci il, s. 23-24

cı rol oynadığı layihələrə daha fəal qatılmağa başlamışdır. Bu mənada NABUCCO qaz layihəsi xüsusi vurğulana bilər. Təsədüfi deyil ki, NABUCCO layihəsinə qoşulan strateji tərəfdaşlardan biri Almaniyanın ən iri qaz şirkəti RWE konsernidir.¹ Fəslin müvafiq paraqrafında verilən faktlardan və statistik məlumatlardan görünür ki, Almaniyanın Azərbaycanın neft sektorunda fəallığı XX əsrin əvvəllərində artmış, nəticədə AFR Azərbaycanın bu sahədə başlıca tərəfdaşlarından birinə çevrilmişdir.

Almaniya Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda da vacib tərəfdaşlardandır. Hazırda Azərbaycan ilə Almaniya arasında iqtisadi əməkdaşlıq əlaqələri möhkəm hüquqi bazaya malikdir. 1995-ci ilin dekabrında imzalanmış “Azərbaycan Respublikası və Almaniya Federativ Respublikası arasında investisiyaların təşviqi və qarşılıqlı qorunması haqqında”², “Maliyyə Əməkdaşlığı”, “Texniki Əməkdaşlıq”, “Hava daşımaları haqqında” müqavilələr qarşılıqlı iqtisadi əlaqələrin hüquqi əsasını təşkil edir. Bundan əlavə, 1997-ci ildən başlayaraq müntəzəm olaraq hər il inkişaf naminə ikitərəfli əməkdaşlığa dair Almaniya-Azərbaycan hökumətlərarası danışıqları keçirilir. Bu danışıqlar gedişində texniki və maliyyə əməkdaşlığı çərçivəsində icrada olan layihələrlə yanaşı, icra müddəti uzadılacaq və yeni həyata keçiriləcək layihələr də müzakirə edilir.

İki ölkə arasında qeyri-neft sektorunda münasibətlər çoxşaxəlidir. Azərbaycanın AFR şirkətləri ilə əlaqələri əsasən elektrik enerjisi, elektrik stansiyalarının tikilməsi, metallurgiya, kimya, maşınqayırma, suyun təmizlənməsi, məişət tullantılarının təmizlənməsi və təkrar emalı, torpaqların xəritələşdirilməsi, səhiyyə müəssisələrinin tibbi avadanlıqlarla təmini, avtomobil satışı və s. sahələri əhatə edir. Almaniya şirkətləri Azərbaycanda çox yüksək nüfuza malikdir. Azərbaycanda Almaniyanın ən iri sənaye şirkətləri olan “Daimler Chrysler”, “Volkswagen”, “Siemens”, “BASF Group” və “BMW Group”, “Lufthansa”, “Man”, “Ferrestol”, “Mannesmann”, “Mercedes-Benz”, “Doytraq”, “Gabeg”, “Preussag AG”, “Klimes GmbH”, “Grünwald”, “Deminex” şirkətlərinin nümayəndəlikləri fəaliyyət göstərir.

Azərbaycan ilə Almaniya arasında iqtisadi münasibətlərin inkişafında xarici ticarət əlaqələri də mühüm yer tutur. Mövcud statistik

¹ Azərbaycan-Almaniya ikitərəfli münasibətləri. İkitərəfli münasibətlərə dair arayış / www.mfa.gov.az/images/stories/Countries/Almaniya/01.pdf

² AR XİN-nin TAI: f. 28, siy.11, 1995. Azərbaycan Respublikası və AFR arasında investisiyaların təşviqi və qarşılıqlı qorunması haqqında Müqavilə. Bakı şəhəri, 22 dekabr 1995-ci il, 5 s.

materiallardan aydın olur ki, iki ölkə arasındakı xarici ticarət dövriyyəsində Almaniyanın idxalatı üstünlük təşkil edir, yəni Azərbaycan-Almaniya ticarət balansı hələlik Almaniyanın xeyrinə aktivdir. Almaniya Azərbaycan əsasən at və süd məhsulları, yeyinti yağları, şirə və içkilər, tütün məmulatı, məişət yağları və sürtgülər, dərman vasitələri, sintetik yuyucu maddələr, plastik borular, plitələr, rezin şinlər, çap poliqrafiya məhsulları, polad prokatı, metal çubuqlar və armaturlar, şvellerlər, neft-qaz kəməri və qazma boruları, boru fitinqləri, metal konstruksiyalar, maye nasosları, məişət avadanlıqları, hesablama maşınları, hesablama maşınlarının blok və qurğuları, avtobus və minik avtomobilləri, yük avtomobilləri, topoqrafik, meteoroloji, geofizik cihazlar, Azərbaycandan Almaniya əsasən pambıq məhlıcı, konserv məhsulları, alma şirəsi və qabığı, ləpəli və təzə meyvələr, nəre balığı kürüsü, xam neft, ağ neft məhsulları ixrac olunur.¹

Almaniya-Azərbaycan əməkdaşlığında bazar iqtisadiyyatının inkişafı, iqtisadiyyatın çeşidlənməsi əsas yer tutumaqla maliyyə əməkdaşlığı da xüsusi rol oynayır. Ölkələr arasında əsas layihələr ardıcıl maliyyə tədbirləri vasitəsilə kreditlərin verilməsinin inkişaf etdirilməsidir ki, bu da İnkişaf Bankı (KfW) və Texniki Əməkdaşlıq Cəmiyyəti (GTZ) vasitəsilə həyata keçirilir. Bu maliyyə və texniki dəstək qurumları “İkitərəfli İnkişaf Naminə Əməkdaşlıq Layihələri” çərçivəsində iqtisadi islahatların həyata keçirilməsini, bazar iqtisadiyyatının qurulması, özəl bölmənin, Azərbaycanın Mikrokredit Bankının və özəlləşdirmə prosesinin, hüquq və məhkəmə islahatlarının, bazar iqtisadiyyatına yönəlmiş aqrar siyasətin dəstəklənməsini, içməli su təchizatı, su təsərrüfatının idarə edilməsi, açıq kommunal infrastruktur layihələrini, elektrik enerjisinin nəqli sistemlərinin bərpası proqramını, Azərbaycanda integrə edilmiş ərzaq təminatı proqramlarını həyata keçirmiş və bu proqramların bəziləri hələ də davam etməkdədir.²

Dissertasiyanın II fəslində nəzərdən keçirilən faktlar göstərir ki, müasir dövrdə ikitərəfli iqtisadi əlaqələrin vacib tərkib hissəsi olan

¹ AR Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2005. Bakı: Səda, 2005, s.747-773; AR Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2008. Bakı: Səda, 2008, s.623-657; AR Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələri. Malların idxalı və ixracına dair göstəricilər. Yanvar-dekabr. Bakı: Dövlət Statistika Komitəsi Baş Hesablama Mərkəzi, 2012, s.264-301

² AR XİN-in mətbuat mərkəzi xəbər verir. “Azərbaycan” qəz., 1995, 1 aprel; AR XİN-in TAİ. f.28, siy.11, 2002. 2002-ci il 24-26 sentyabr tarixində Bakı şəhərində AFR və Azərbaycan Respublikası Hökumətlərinin nümayəndə heyətləri arasında ikitərəfli Maliyyə və Texniki Əməkdaşlıq üzrə məsləhətləşmələrin Nəticələri. Bakı, 26 sentyabr 2002, 18 s.

maliyyə əməkdaşlığı 1990-cı illərdən etibarən Azərbaycan Respublikası ilə AFR arasında münasibətlərin prioritet sahələrindən birinə çevrilmişdir. Azərbaycan Respublikasının uğurlu neft strategiyası, qeyri-neft sektorunun inkişafına yönələn məqsədyönlü iqtisadi siyasəti, həmçinin dünyanın aparıcı ölkələri ilə maliyyə əməkdaşlığı onu Avropa İttifaqı ölkələri üçün, o cümlədən AFR üçün bölgənin aparıcı iqtisadi tərəfdaşına çevirmişdir.

Dissertasiyanın **III fəsl**i “Azərbaycan-Almaniya mədəni əlaqələri” adlanır. Fəsilə iki dövlət arasında mədəni əlaqələrin tarixi şərtləri, inkişaf dinamikası izlənilir, elm və təhsil, sosial-humanitar sahədə əməkdaşlıq tədqiq edilir, mədəni əlaqələrin inkişafında Almaniyaadakı Azərbaycan diasporasının rolu işıqlandırılır. Burada göstərilir ki, 1990-cı illərdən etibarən Azərbaycan ilə Almaniya arasında tarixi ənənələri olan mədəni əlaqələr yeni müstəviyə keçmişdir. Bu əlaqələrin nizamlı xarakter almasında 1995-ci il dekabrın 22-də mədəniyyətin bütün sahələri üzrə iki ölkə arasında qarşılıqlı ikitərəfli əlaqələrin qurulması məqsədilə mədəni əməkdaşlıq haqqında Saziş Azərbaycan ilə Almaniya arasında mədəniyyətin bütün sahələr üzrə və bütün səviyyələrdə əməkdaşlığı inkişaf etdirməyə xidmət edir.¹

Azərbaycan ilə Almaniya arasında mədəni əlaqələrin qurulması və inkişafında bu ölkədə fəaliyyət göstərən Azərbaycan mədəniyyət dərnəklərinin, mədəniyyət mərkəzlərinin, eləcə də Bakıda fəaliyyət göstərən Almaniya-Azərbaycan dostluq cəmiyyətinin, Berlin şəhərində yerləşən “Azərbaycan Evi”nin, “Kapelhaus” Alman-Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin böyük rolu vardır. AFR Xarici İşlər Nazirliyi qarşılıqlı anlaşmanı daha da intensivləşdirmək üçün 2001-ci ildən “Avropa-İslam Mədəniyyət Dialoqu” adlı proqramın həyata keçirilməsinə başlamışdır.

Azərbaycan ilə Almaniya arasında təhsil sahəsində həyata keçirilən ən böyük proqram maliyyələşmənin 30 %-nin AFR hökuməti tərəfindən ödənilirdi və əsas tərəfdaş müəssisəsi Köln Tətbiqi Elmlər Universiteti olan TEMPUS layihəsidir. Azərbaycan TEMPUS proqramına 1993-ci ildən, Azərbaycan Texniki Universitetinin Elektrotexnika fakültəsində buraxılışların şərti olaraq Qərbi Avropa təhsil sisteminə keçirilməsi ilə qoşulmuşdur.² Araşdırdırılan dövr ərzində TEMPUS proqramı çərçivəsində

¹ AR XİN-nin TAI: f. 28, siy.11, 1995. AR Hökuməti ilə AFR Hökuməti arasında Mədəni Əməkdaşlıq haqqında Saziş. Bakı şəhəri, 22 dekabr 1995-ci il, 10 s.

² Infobroschuere zur Einrichtung von neuen Master Studiengängen für Umwelttechnik an der AzTU - Baku und SUS –Sumgait. TEMPUS- Multiplikatorprojekt Modernes Ingenieurstudium an Hochschulen in Azerbaidshan MP_JEP- 23264- 2002 (AZB) Finanziert durch die Europäische Union für höhere Bildungs-Kooperationsprogramm. Baku Dezember 2005, 145 p.

tərəfdaş universitetlərlə birlikdə çoxtərəfli layihələr həyata keçirilmişdir. Bu proqram çərçivəsində Köln Tətbiqi Universiteti Azərbaycan Neft Akademiyası, Odlar Yurdu, Qərb Universiteti, Azərbaycan Texniki Universiteti, Sumqayıt Dövlət Universiteti, Mingəçevir Politeknik İnstitutu və s. təhsil ocaqları ilə elmi tədqiqat əlaqələri yaratmış və layihələr həyata keçirmişlər. Məqsəd təhsilin Avropa standartlarına uyğunlaşdırılmasına kömək etməkdir.¹ Almaniya hər il bu ölkədə təhsil almaq istəyən azərbaycanlı tələbələrə və təcrübə keçmək üçün müraciət edən alimlərə təqaüdlər ayırır. Bu vəzifəni daha çox Höte İnstitutu, Xarici İşlər İnstitutu, Alman Akademik Mübadilə Xidməti, Aleksandr Humbolt adına Fond və s. vasitəçi təşkilatlar həyata keçirir. Höte İnstitutu almanca kurslarla bərabər, xaricdəki alman dili müəllimlərini dəstəkləyir, qiraət axşamları, teatr və kino günləri kimi panellər təşkil edir.²

Azərbaycan Respublikası ilə AFR arasında mədəni əlaqələrin tərkib hissələrindən birini də sosial-humanitar sahədə əməkdaşlıq təşkil edir. AFR hökumətinin Azərbaycana ikitərəfli humanitar yardımları əsasən Xarici İşlər Nazirliyi, Federal İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Nazirliyi, GTZ və Almaniyanın bir sıra humanitar təşkilatları (Help, Diakonie, Alman Qırmızı Xaç Cəmiyyəti) vasitəsi ilə, çoxtərəfli yardımları isə Avropa İttifaqı və Dünya Ərzaq Proqramı vasitəsi ilə göstərilmişdir. 1992-ci ildən bəri Aİ-nin Azərbaycana göstərdiyi yardımların 25 %-i AFR-in payına düşür.³ Azərbaycan Respublikası ilə AFR arasında sosial-humanitar sahədə əməkdaşlıq birtərəfli xarakter daşıyır: əgər Azərbaycan müstəqilliyinin ilk illərində ağır sosial-iqtisadi problemlərinə görə Almaniyanın və digər ölkələrin humanitar yardımına böyük ehtiyac duyurdusa və bu əməkdaşlıq yalnız birtərəfli yardım ilə məhdudlaşdırsa, hazırda Azərbaycan Respublikası digər ölkələrə humanita yardım göstərir. Bu yardımın Almaniya ilə bağlı nümunəsi olaraq Heydər Əliyev Fondu tərəfindən II Dünya müharibəsi illərində dağıdılmış və yandırılmış Berlin qəsrinin bərpası ilə bağlı başlanmış kampaniyaya 50 min avro məbləğində vəsaitin ayrılmasını qeyd etmək olar.⁴

¹ Azərbaycan – Almaniya münasibətləri daha sürətlə inkişaf edəcəkdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Almaniya rəsmi səfəri. “Azərbaycan” qəz., Bakı, 2007, 18 fevral

² Kültür Dış Politikası. p. 1 of 1 www.tatsachen-ueber-deutschland.de/tr/dis-politika/inhaltsseiten/hintergrund/ku

³ AR XİN-nin TAI: f. 28, siy.19, 2004, vv.200-201.

⁴ Berlində Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsinin 20-ci ildönümünə həsr edilmiş təntənəli mərasim keçirilmişdir. Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyeva mərasimdə iştirak etmişdir. “Azərbaycan” qəz., 2011, 4 oktyabr

Azərbaycan Respublikası ilə Almaniya arasında mədəni əlaqələrin inkişafında diasporaların da rolu az deyil. Belə ki, 1986-cı ildə Berlində doktor Əhməd Ümid Yəzdanın sədirliyi ilə “Azərbaycan-Alman Alimlər Birliyi”, 1988-ci ildə Berlində Mirqadir Mənsurun sədirliyi ilə “Ocaq Cəmiyyəti”, 1990-cı ildə Kölnə İbrahim Alevin sədirliyi ilə “Azərbaycan Kültür və Dayanışma Cəmiyyəti”, yenə 1990-cı ildə Ştutqartda Cumali Quranın rəhbərliyi ilə “Azərbaycan Kültür Cəmiyyəti” təsis edilmişdir. 1991-ci ilin yanvarında Almaniyada “Alman-Azərbaycan Cəmiyyəti” fəaliyyətə başlamış və “Azərbaycan” jurnalı nəşr edilmişdir. Sonrakı illərdə “Maynts” Azərbaycan Cəmiyyəti (1993) fəaliyyətə başlamışdır.¹ 1996-cı ilə qədər AFR-də xeyli diaspora təşkilatları təsis edilmişdir ki, sonralar bu təşkilatların bəziləri vahid təşkilat çərçivəsində birləşərək Azərbaycan Cəmiyyətləri Federasiyasını (1996) təsis etmişdilər.² 1996-cı il iyunun 27-də Prezident Heydər Əliyevin AFR-ə səfəri ərəfəsində Almaniya-Azərbaycan Forumu yaradılmışdır. Forumun əsas məqsədi iki ölkə arasında hərtərəfli əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdir.³ 2007-ci il iyulun 6-da Almaniyada Azərbaycan diaspora təşkilatlarının Məşvərət Şurası yaradıldı. 2009-cu il noyabrın 21-22-də Frankfurt şəhərində Avropa Azərbaycanlıları Konqresi və Azərbaycan-Türk Diaspora Təşkilatları Kordinasiya Şurasının 2 günlük birgə toplantısının keçirilməsi, 2010-cu il noyabrın 27-28-də Frankfurt şəhərində Dünya Azərbaycanlı Gənclərinin I konqresinin keçirilməsi, 2011-ci ilin oktyabrında Berlində Türk-Azərbaycan Birliyinin təsis edilməsi Avropanın bu ölkəsinin Azərbaycan üçün əhəmiyyətini daha da artırmaqdadır.⁴

Azərbaycan-AFR mədəni əlaqələrinin inkişafında Almaniyadakı Azərbaycan diasporunun Azərbaycanda yaşayan alman icması ilə birgə əməkdaşlığı böyük əhəmiyyət kəsb edir və bu əməkdaşlığın genişləndirilməsi tərəflərin xarici siyasət maraqlarına tam uyğundur.

¹ Abdullayev Ç.Ə. Almaniya-Azərbaycan əlaqələri. Bakı: “AMEA”, 2000

² Talıblı M. Xaricdə yaşayan azərbaycanlıların milli-mədəni təşkilatları. Bakı: Azərbaycan, 2002, s.9-10

³ Azərbaycan beynəlxalq aləmdə. Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin 1995-1996-cı illərdə xarici ölkələrə səfərlərinə dair materiallar. II c., Bakı: Göytürk, 1997, s.676

⁴ Almaniyada Avropa Azərbaycanlıları Konqresi və Azərbaycan-Türk Diaspora Təşkilatları Kordinasiya Şurasının birgə toplantısı başa çatmışdır. “Azərbaycan” qəz., Bakı, 2009, 24 noyabr; Seyidov V. Almaniyanın Frankfurt şəhərində Dünya Azərbaycanlı Gənclərinin (DAG) I konqresi keçirilir. “Azərbaycan” qəz., Bakı, 2010, 28 noyabr; www.apa.az.06.iyul.2007

Dissertasiyanın “Nəticə” hissəsində araşdırmaya yekun vurulmuş, Azərbaycan-AFR əlaqələrinin ən mühüm məsələləri ilə bağlı ümumiləşdirmələr aparılmış və elmi nəticələrə gəlinmişdir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu müəllifin nəşr olunmuş aşağıdakı əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. Azərbaycan-Almaniya əlaqələri (XX əsrin 90-cı illəri) / Aspirantların və Gənc Tədqiqatçıların IX Respublika Elmi Konfransının Materialları II. Bakı, 2003, s.18-19
2. Azərbaycan-Almaniya əlaqələri (1991-1995-ci illər) // “Tarix və onun problemləri”. Nəzəri, elmi metodiki jurnal, Bakı, 2005, №1, s.120-123.
3. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Almaniya rəsmi səfəri haqqında // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Xəbərləri (Humanitar elmləri seriyası), Bakı, 2005, №5, s.214-218
4. 1997-2000-ci illərdə Azərbaycan Almaniya siyasi, iqtisadi, elmi-texniki, mədəni əlaqələri / Aspirantların və Gənc Tədqiqatçıların XI Respublika Elmi Konfransının Materialları. Bakı, 2006, s.126-128
5. Azərbaycan – Almaniya mədəni əlaqələri (XX əsrin 90-cı illərində) // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin (Xəbərləri Humanitar elmləri seriyası), Bakı, 2006, dekabr, №4, s.446-451
6. Almaniyanın Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinə münasibəti haqqında. Tezis. “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyəti və beynəlxalq münasibətlərdə yeri” / Respublika Elmi Konfransının Materialları. Sumqayıt-2007, s.58-61
7. Almaniya da Azərbaycan diasporasının fəaliyyəti (XX əsrin 90- cı illərində) // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Xəbərləri (Humanitar elmləri seriyası), Bakı , 2007, №4, s. 239-244
8. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Almaniya rəsmi səfərinə dair (24-26 avqust 2004) // “Tarix və onun problemləri”. Nəzəri, elmi metodiki jurnal, Bakı, 2008, №4, s.217-220
9. “Əsrin müqaviləsi”ndən sonra Almaniyanın Azərbaycan neftinə marağının artması // “Əsrin müqaviləsi”nin 15 illiyinə həsr olunmuş “Əsrin müqaviləsi: Reallıqlar və perspektivlər” Respublika Elmi Konfransının Materialları. Sumqayıt, 2009, 29-30 sentyabr
10. Heydər Əliyevin xarici siyasət kursunda Almaniyanın yeri /

- Doktorantların və Gənc Tədqiqatçıların XVI Respublika Elmi Konfransının Materialları. Bakı, 2010, s.71-72
11. Azərbaycanın xarici siyasətində Almaniyanın yeri // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Xəbərləri (Təbiət, humanitar və pedaqoji-psixoloji elmləri seriyası). Bakı, 2010, №1, s.100-107
 12. “Отношения Азербайджана и Германии в рамках международных организаций ООН и НАТО” // Кавказ и Мир. Международны́й научный журнал, Тбилиси, 2011, №10, с.154-157
 13. “Müstəqilliyin 20-ci ilində Azərbaycan-Almaniya əlaqələrinə bir baxış” // Azərbaycan Respublikası: uğurlar və perspektivlər. 16 noyabr 2011-ci il Beynəlxalq elmi konfransın Materialları. Bakı, 2012, s.189-192
 14. “XXI əsrin ilk illərində Azərbaycan-Almaniya siyasi əlaqələri” // “Dirçəliş -XXI əsr” jurnalı. Azərbaycan Dövlət Quruculuğu və Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun elmi nəşri. Bakı, 2012, № 164-165, s.403-409
 15. “İlham Əliyevin xarici siyasətində Almaniyanın yeri” // Bakı Dövlət Universitetinin Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. Bakı, 2012, № 2, s.145-150
 16. Avropa İttifaqı kontekstində Azərbaycan – Almaniya əlaqələri // Strateji təhlil. Azərbaycan Respublikasının daxili və xarici siyasəti, beynəlxalq münasibələrə dair analitik jurnal. Bakı, №5,2012,s.97-109
 17. On the projects implemented in Azerbaijan by German Development Bank (KfW) and the Organization for Technical Cooperation (GTZ) // Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Українська Академія Наук, Гілея, Науковий вісник.Збірник наукових праць Історичн науки. Філософські науки. Політичні науки Випуск 71 (№ 4), Київ, 2013. s.917-920
 18. On the role of Heydar Aliyev in raising the Azerbaijan-Germany Relations to the level of strategic partnership // Asia Minors Studies Dergisi – Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, Haydar Aliyev özel sayı. Türkiye, Kilis, 25 iyun, 2013, s.66-72
 19. Azərbaycan – Almaniya siyasi əlaqələri (1998-1999-cu illərdə) //Sumqayıt Dövlət Universiteti “Elmi Xəbərlər”(Sosial və Humanitar elmlər bölməsi), №2, cild 9, Sumqayıt, 2013, s.62-65
 20. Sosial-humanitar sahədə Azərbaycan - Almaniya əlaqələri // Strateji təhlil. Azərbaycan Respublikasının daxili və xarici siyasəti, beynəlxalq münasibələrə dair analitik jurnal. Bakı, № 4, 2013. s.95-100

**Взаимоотношения Азербайджанской Республики и
Федеративной Республики Германия (1991-2011 гг.)**

Резюме

В диссертации впервые в отечественной историографии в комплексном плане, на основе архивных материалов исследованы взаимоотношения Азербайджанской Республики с Федеративной Республикой Германии в 1991-2011 гг.

Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

Во **введении** обоснованы актуальность и хронологические рамки исследования, даны краткий историографический обзор и источниковая база проблемы. Также определены цель и задачи исследования, указаны ее научная новизна, теоретическое и практическое значение.

Первая глава под названием «Установление и развитие политических отношений между Азербайджанской Республикой и Федеративной Республикой Германии» исследует исторические условия и динамику развития политических связей между двумя странами в 1991-2011 гг. В этой главе рассмотрены основные моменты политических отношений между Азербайджаном и ФРГ, а также сотрудничество двух государств в рамках международных и региональных организаций.

Вторая глава называется «Экономические связи между Азербайджаном и Германией». В этой главе исследуются экономические взаимоотношения двух государств в условиях глобализации и экономической интеграции. Определяется роль немецкого капитала в развитии современной экономики Азербайджана, а также участие азербайджанской стороны в инфраструктуре ФРГ. Здесь же рассмотрены вопросы финансового сотрудничества двух стран в рамках KfW и GTZ.

Третья глава под названием «Культурные связи Азербайджана и Германии» посвящена взаимоотношениям двух государств в области культуры, науки и техники, а также в гуманитарно-социальной сфере.

В **заключении** диссертации подведен итог проведенного исследования, сформулированы общие выводы, вытекающие из данной работы.

**The interrelations of the Azerbaijan Republic and the Federal
Republic of Germany
(1991-2011 years)**

Summary

In the dissertation for the first time in national historiography basing on archival materials has been investigated the interrelations of the Azerbaijan Republic and the Federal Republic of Germany in 1991-2011 years.

The dissertation consists of the introduction, three chapters, conclusion and bibliography.

In the **introduction**, is substantiated the topicality and the chronological framework of the research, is given a brief historiographic overview and the source base of the problem. In the introduction also the goals and objectives of the research are defined, its scientific novelty, theoretical and practical significance are stated.

Chapter I entitled “The establishment and development of political relations between the Azerbaijan Republic and the Federal Republic of Germany” deals with historical conditions and the dynamics of political relations between the two countries in the years of 1991-2011. In this chapter the main aspects of political relations between Azerbaijan and FRG, as well as bilateral cooperation of the two states in the framework of international and regional organizations have been illuminated.

Chapter II is entitled “The economic relations between Azerbaijan and Germany.” In this chapter the economic relations between the two countries in the context of globalization and economic integration have been researched. In this chapter the role of the German capital in the development of modern economy of Azerbaijan, as well as the participation of Azerbaijan in the infrastructure of Germany is defined. Here is considered the issues of financial cooperation between the two countries under the KfW and GTZ.

Chapter III entitled “The cultural relations between Azerbaijan and Germany” deals with the interrelations between the two countries in the field of culture, science and technology, as well as in the humanitarian and social spheres.

The research is summarized and general conclusions arising from the work have been formulated in the conclusion of the dissertation.

Formatı: 60x84 1/16. F.ç.v. 2.
Tiraj 100 nüsxə.

Turxan Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

СОНА САБЕДДИН ГЫЗЫ МАГЕРРАМОВА

**ВЗАИМООТНОШЕНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ С ФЕДЕРАТИВНОЙ РЕСПУБЛИКОЙ
ГЕРМАНИЯ (1991-2011 гг.)**

Специальность: 5502.01 – Всеобщая история

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по истории**

Баку – 2013